

Tudtad-e?

Megyetörténeti tankönyv

Ismerd meg
Jász-Nagykun-
Szolnok megyét!

Tartalomjegyzék

Jász-Nagykun-Szolnok megye története	1–14
Természeti értékek	14–15
Gasztronómia	15–16
Népvisélet	17
Kézművesség	18
Kunhalmok és igaz történetek	19–21
Épített emlékek	22–24
Jász-Nagykun-Szolnok megye híres szülöttei	25–27
Rendezvények	28

A kiadvány a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkormányzat „Megyei identitásfejlesztés Jász-Nagykun-Szolnok megyében” című TOP-5.3.2-17-JN1-2018-00001 azonosító számú pályázati támogatásából jelent meg. A pályázat 100%-ban támogatott az Európai Unió és Magyarország Kormányja által.

A kiadásért felelős a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkormányzat.

A könyv szerzői: Hortiné dr. Bathó Edit PhD, a Jász Múzeum etnográfusa, dr. Bartha Júlia, etnográfus, keletkutató, a szolnoki Damjanich János Múzeum nyugalmazott osztályvezetője, dr. Bagi Gábor, a szolnoki Damjanich János Múzeum történésze, muzeológusa, a történettudományok kandidátusa.

Minden jog fenntartva!

Az esetleges nyomdai hibákért a kiadó felelősséget nem vállal.

ISBN: 978-963-7204-39-5

Jász-Nagykun-Szolnok megye története

Jász-Nagykun-Szolnok megye kultúráját a nevében is jelzett két keleti népcsoport, a jász és a kun nép kulturális öröksége határozza meg, amely egyúttal erős identitásának is alapja. A megye lakossága csaknem 100%-ban magyar anyanyelvű. A megye 78 településből – Szolnok, Karcag, Kisújszállás, Kunhegyes, Kunszentmárton, Túrkeve, Törökszentmiklós, Tiszafüred, Tiszaöldvár, Mezőtúr, Martfű, Jászfényszaru, Jászberény, Jászárokszállás, Jászapáti, Abádszalók, Besenyszög, Fegyvernek, Jászkisér, Kenderes, Rákóczi falva, Újszász városokból és 56 községből – áll.

A honfoglaló magyarok feltehetően még 895-ben megszállták a mai megye területét, előtte a vidék gyéren lakott lehetett. A régészeti leletek tanúsága szerint élhettek itt avarok (Tiszavárkony?) és szlávok (Jászágo, Alattyán, Kenderes, Kisújszállás vidékén). A magyarokhoz csatlakozott kabarok is megtelepedhettek a vidéken, ahogy izmaeliták (mohamedán népelemek) és besenyők is. Hatással lehettek a népesség kialakulására

a kalandozások során behozott nyugati (germán, frank, itáliai), szláv és balkáni foglyok is. A feudális magyar állam megszervezése Szent István idején zárult le. Ekkor a mai megyeterület zömén két nagy vármegye osztozott. A Zagyvától, illetve a Törökszentmiklós–Mezőtúr vonaltól északra Hevesújvár terült el, míg a délebbi részek Szolnok. Ennek központja a szolnoki földvár volt. A tiszai részek a 15. század közepére szerveződtek Külső-Szolnok néven önálló vármegyévé.

Szolnok megye névadója az első ispán lehetett, akit az 1046. évi pogánylázadáskor Szent Gellért püspökkel együtt ölt meg a lázadók.

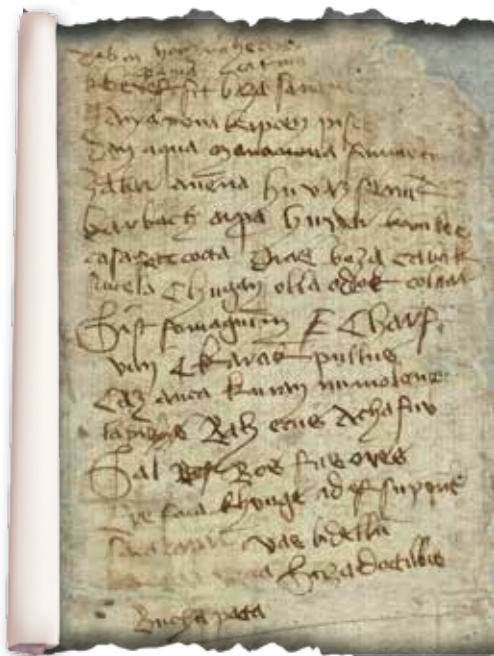

A szolnok-strázaahalmi tarsolylemez

A 11. században az egyházszervezet is kiépült. Hevesújvár az egri püspökség része lett, Szolnok megye tiszai részei a váci püspökséghez kerültek. Több monostor is létesült. A tatárjárásig a királyi és ispánsági birtokok túlsúlya lehetett a meghatározó. A korszakot különböző nagyságú falvakból, házcsoportokból, tanyákból, udvarházakból álló településhálózat jellemezte.

A 11–12. században további keleti (besenyő, kun, jász) jövevények mellett vélhetően nyugati telepésekkel is számolhatunk, erre utalnak a Jászság környéki szász helynevek (Újszász, Szászberek, Szászegyháza).

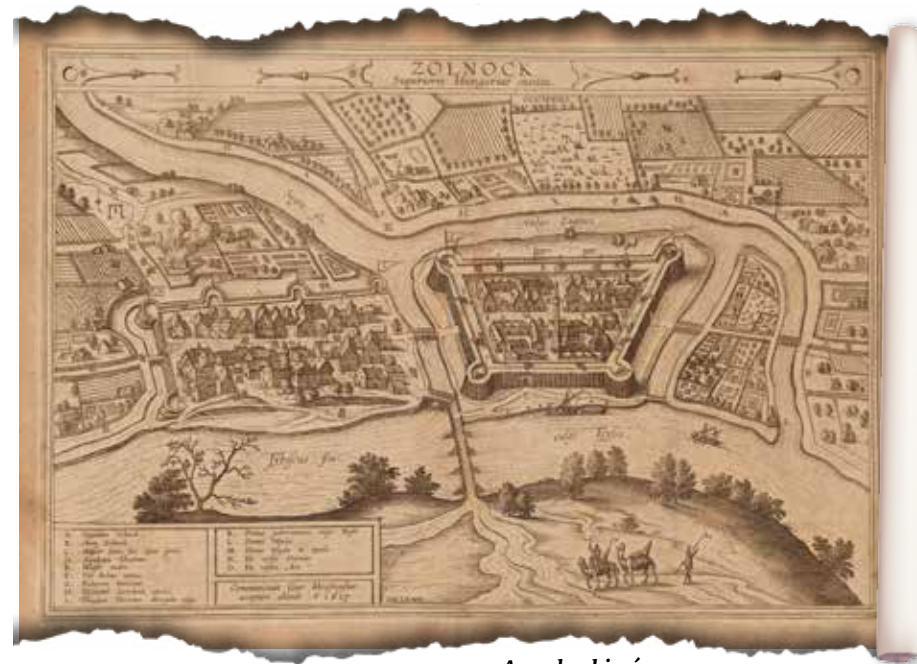
Az 1241. évi tatár támadás miatt a népesség nagy hányada pusztult el: 30–50%. A mai Jászság és Nagykunság annyira elnéptelenedett, hogy újra kellett népesíteni. A mai Nagykunságban a török eredetű, pogány kunok, míg a Jászságban az iráni népek egyik alán eredetű csoportjához tartozó, vélhetően bizánci keresztény jászok telepedtek meg. Ezek a Magyar Királyság katonáskodás fejében kiváltságolt népelemei lettek. A kunokat sajátos, félnomád gazdálkodás jellemezte. A 14. századra a kun urak kereszténnyé lettek, nemesi címeket szereztek és megkezdtek a közrendűek adóztatását, de a katonáskodni nem tudókat az állam is adózásra kényszerítette. Az előkelők helyébe a szállás- és a székkapitányok léptek, a szállások és nagyobb igazgatási egységek, a székek vezetői. A török és iráni eredetű beköltözők hatása a magyar nép embertani képen, anyagi és szellemi kultúráján egyaránt érezhető.

Jász nyelvemlék, 1422-ből

A jászok a 13. században kerültek közelebbi kapcsolatba a kun néppel, és hozzájuk csatlakozva indultak meg Magyarország felé. Mivel kísérő népként érkeztek hazánkba, vélhetően csak Károly Róbert 1323. évi szabadságlevele után váltak a kunokkal teljes mértékben egyenjogúvá.

A jászok a 14. század végén keresztény, fejlett földműves kultúrájú népességként jelennek meg a forrásokban. Egyetlen nyelvemlékük a 15. századból származó pilisjászfalui szójegyzék. A Jászság a 15. században már mezővárost tudott felmutatni (Jászberény), a kunok által lakott területeken ez még nem következett be: itt székek voltak, vélhetően a 14., de bizonyosan a 15. századtól (Halas, Szentelt, Kolbáz, Kecskemét, Kara és Hantos). 1472-ben a Berényben működő ferencesek azt kérték IV. Sixtus

A szolnoki vár

pápától, hogy engedjen nekik templomot építtetni, hogy a jászokat katolikus hitre térítsék. A templom a megye ritka középkori emlékeinek egyike.

Mátyás király a jászok és kunok jogviszonyait is rendezte. Ekkor erősödött meg Külső-Szolnok megyében a nemesi öngazgatási rendszer is. A 15. század elejétől jól megfigyelhető a mezővárosok, Mezőtúr, Tiszavarsány mellett Szolnok, Fegyvernek, majd Jászberény, Kengyel, Balaszentmiklós, Szászberek és Tiszaabád fejlődése. Szolnok például 1422 és 1429 között nyert kiváltságokat a vámok és révek alóli mentességre, a jobbágyok beköltözésének engedélyezésére. A mezővárosok mezőgazdasági és ipari termelése, országos vásárai vonzáskörzeteket alakítottak ki, a falvakban lévő malmok a földművelés súlyának növekedését mutatják. A magyar, jász és kun falvak között már nem voltak nagy eltérések.

A 15. században fejeződött be a középkori vámrendszer végleges kiépülése a Tiszán (Tiszaörvény, Tiszaabád, Tiszabó, Szolnok, Tiszavarsány, Tiszajenő, Nagyrév), a Körösön (Bánréve, Istvánháza, Mezőtúr), a Zagyván (Rékas, Jánoshida), illetve a kisebb vizeknél (Fegyvernek). Az országos sókereskedelem biztosítására elosztó helyek (sókamarak) működtek Tiszaabádon, Kunhegyesen (a városi könyvtár, korábban hivatali épületet mai napig „sóház”-nak hívják a helyiek), Szolnokon és Tiszavárkonyban is.

A terület népességét 1494 táján a Jászságban (1.066 km²) és a Nagykunságban (1.278 km²) egyaránt 7–8.000, míg a magyar területeken (3.253 km²) 25.000 főre becsülik.

A mohácsi csatavesztést követően a mai megye területe Szapolyai János király uralmi körzetéhez került. 1544-ben a törökök megszállták és szandzsákközponttá tették Hatvant. A hatvani bég behódoltatta a Jászságot a Tisza-Zagyva közti részekkel együtt. A törököket Habsburg Ferdinánd magyar király a szolnoki vár felépítésével (részben a ké-

A jászberényi török palánkvár makettje

sőbbi egri kapitány, Dobó István tervei alapján) próbálta megállítani, ám a vár 1552-ben török kézre került. Ezzel a terület egésze török hódoltsággá vált.

Az újonnan létrehozott szolnoki szandzsák a mai megye tiszántúli részeit foglalta magában, míg Szolnoktól délre a Tisza jobb parti falvak a budai szandzsák részévé váltak. Szolnok védelmére a török kiépítette Balaszentmiklós várát (ma: Törökszentmiklós), majd palánkvárat emelt Jászberényben is. Jászberény Hatvanhoz tartozott, ami azt jelentette, hogy mint a szultán magánkincstári birtoka bizonyos fokú védelmet élvezett. A hódoltsági viszonyok elősegítették a reformáció terjedését. A legtöbb mezővárosban az új hit hívei kerültek túlsúlyba, míg Jászberény vallásilag és közigazgatásilag is két részre szakadt: Magyarvárosra és Jászvárosra. A protestáns magyarok az ún. Magyarvárosban, míg a katolikusok az ún. Jászvárosban éltek.

Külső-Szolnok vármegyét 1568-ban Heves megyével egyesítették. Főispánjai az egri főkapitányok, majd az egri püspökök lettek. A jász és kun székek 1596-ig a török mellett az egri várnak is adóztak, amíg a várat el nem foglalták. A jászok és kunok esetében a török hódítás azzal járt, hogy a népmozgások felgyorsították az elmagyarosodást. A jász és nagykun székek helyén létrejött az egységes Jászság és Nagykurság mint önálló igazgatási egység és tájelnevezés.

A megye legnagyobb török birtokosa a szultán volt, aki a legjovédelmezőbb mezővárosokat (Jászberény, Mezőtúr, Fegyvernek), rév- és átkelőhelyeket (Tiszavarsány, Tiszavárkony) tartotta meg. A megye tiszántúli részeit a törökök és – a magyar királyság mellett harmadikként – az Erdélyi Fejedelemség is adóztatta.

A török uralom a népesség fogyásának, a gazdasági szerkezet megváltozásának kora volt. Sok falu pusztulásával számos mezőváros határa, népessége megnövekedett (Jászberény, Mezőtúr). 1562-ben felépült Szolnoknál az első tiszai híd, ami nagymértékben segítette a marhakereskedelmet: 1573-ban pél-

dául 28.000 marhát hajtottak itt át. A marhakereskedelemben több helyi lakos érdekelt volt, akik iparcikket hoztak be útjaikról.

Az 1595. évi hadjárat (Jászberény elfoglalása, Szolnok sikertelen ostroma), majd 1596-ban a török ellentámadás és Eger eleste jelentősen befolyásolta az eseményeket. A török hadak évről évre megjelentek, sőt idővel itt is teleltek. A harcok elől a helyi lakosság nagy része elmenekült.

A védettebb mezővárosokkal szemben az elhagyott falvak zöme az 1620-as években kezdett újraterülni, ekkor azonban a magyar végvárok csapatai zaklatták a lakosságot. A 17. század közepétől a fosztogatók ellen jött létre az ún. parasztvármegye, egy fegyveres önvédelmi intézmény. Mégis számos kunsági és Tisza menti település néptelenedett el újra.

A török elől a jász és kun népességből sokan menekültek Gyöngyös környékeire, illetve Hont és Nógrád megyékbe, később leszármazottaik között voltak visszatérők. Számuk, arányuk azonban nem felbecsülhető.

A török időkben a jászok és kunok kiváltságait a magyar uralkodók rendre megerősítették. A jogok így egységes jász-kun joggá váltak, míg a Jászságot, a Nagy- és a Kiskunságot Jász-kunságként kezdték kezelni. A Jász-kunságot az el nem adható királyi koronabirtokokhoz sorolták mint önálló, a megyéktől eltérő igazgatással rendelkező, közvetlenül a nádor joghatósága alá tartozó területet. A jász-kun kiváltságok a helyi társadalomban mindenkit megillették. A 17. század közepétől közös jász-kun tisztviselők (jász- és kun kapitányok, jász-kun kapitány, majd fő- és alkaptány) megjelenése jelezte az egységesülést, egy önálló közigazgatási egység kialakulását. A kiváltságok biztosították, hogy az egykori etnikai elkülönülés helyett a jogi kiváltságok adják meg a jász-kun öntudat kereteit.

1685 őszén a felszabadító hadak visszafoglalták Szolnokot, majd Hatvant, a török uralom összeomlott. A magyar uralkodónak a felszabadított birtokokra kivetett fegyverváltsággént Heves és Külső-Szolnok nemessége állítólag 120.000 forintot fizetett ki, a jobbágyság elégedetlenségét a katonai terhek szíttották fel. Bár I. Lipót király Nagy Mátyás és Muhoray Mihály jászberényi lakosok közbejárására 1696-ban megerősítette a jász-kunok kiváltságait, 1699-ben elkészült az ún. Pentz-féle összeírás a Jász-kunság lakosairól, amely előrevetítette a jogok további korlátozását. Ez 1702-ben következett be, amikor I. Lipót 500.000 rajnai forintért eladta a Jász-kunságot a Német Lovagrendnek.

A Rákóczi szabadságharc során a visszatelepedés, a gazdasági és társadalmi újjászerveződés a harcok nyomán megakadt. A legsúlyosabb pusztulás a Tiszántúlon következett be. A helyzetet 1709-től a pestisjárvány tette még nehezebbé, mely a Jászságban a népesség mintegy 20%-át pusztította el. 1711-re a Nagykurság és a tiszai részek jórészt újra elnéptelenedtek.

1711-től a szatmári békével III. Károly király uralma alatt hosszú, békés korszak kezdődött, amit a gyarapodás, gazdasági, társadalmi, kulturális fejlődés jellemezett. A béke a magyar rendi alkotmány biztosításával új lehetőségeket teremtett. Az eladatás is azok közé a sérelmek közé került, amelynek kivizsgálá-

lását megígérte az udvar. Megindult az Alföld benépesítése is. A Jászságba főleg felföldi katolikus, magyar palóc (és kevés szlovák) költözött le, míg a jórészt néptelen Tiszántúlra reformátusok Szabolcs, Szatmár megyékből, valamint a Jászságból. A legnagyobb mozgalom a jászapáti katolikus lakosok kunszentmártoni leköltözése volt 1719-ben. A Jászság 16. század eleji 18 településéből 11, a Nagykunságban 28-ból 6, míg a Tiszamentén 117-ből 53 települt újjá. 1786-ra a népesség meghaladta a 100.000, 1850-re a 200.000 lelket.

Az újraneépítés során az egri püspökség és a káptalan telepítő tevékenysége erőszakos rekatolizációval is párosult, a Nagykunság és a Jászság református településeire is katolikusokat telepítettek. Sokan elköltöztek, több református település (Karcag, Kisújszállás, Kunhegyes) 1785–1786-ban telepesrajokat küldött a Bácskába.

A mai megye nem jász kun részein a 17. század végétől új birtokos családok jelentek meg, így a roffi Borbélyok, Magyary-Kossák, Halassyak, Székyek, Stöesselek. Főnemesi címe és nagyobb birtoka sokáig csak a gróf Almásyaknak (Törökszentmiklós), a Hallereknek és a Keglevicheknek, a báró Orczyaknak (Abádszalók, Újszász), a báró Podmaniczkyaknak (Tiszaföldvár) volt. Utóbb beházasodás révén kerültek ide a gróf Szapáryak és Hellebronthok. Mellettük a régebbi famíliák (Földváry, Recsky, Pankotai, Kállay) háttérbe szorultak.

A feudális rendszer újraéledésével a jobbágyi alávétetés különböző formái honosodtak meg. A Földváryak, Hallerek és Hellebronthok birtokain bérleti rendszerrel, átalánydíjat fizető jobbágyokkal találkozunk, míg a majorsági gazdálkodás inkább az Orczyak és a Podmaniczkyak uradalmait jellemezte. Mivel a Tisza menti nemesi részeken a művelhető földterületek az átfogó vízszabályozás hiányában alig voltak bővíthetők, a földesurak birtokaik bővítésére gyakran foglaltak el úrbéres jobbágyföldeket.

De amíg a Heves és Külső-Szolnok vármegyéhez csatolt Tisza mentén a feudális társadalom földesúri-jobbágyi rendszere szerveződött újjá, a Jászkunságban a Német Lovagrend mégsem tudta a földesuraságát kiépíteni. A népesség árendafizető paraszt maradt, mely egyes régi katonai terheit (nemesi felkelés) is teljesítette. A jászkunok ellenállását 1731-től az új földesúr, a Német Lovagrend helyébe lépő Pesti Invalidusház sem tudta megtörni.

A környezettől való elkülönülés formális kereteit a közigazgatási egység adta meg. Helyhatósági tisztségviselőik szabad választása életben tartotta az önrendelkezés illúzióját, miközben a jászkunok törekedtek azt valódi önrendelkezéssé változtatni. Ezt mutatta 1734-ben a kö-

A Jászkun Kerület címere

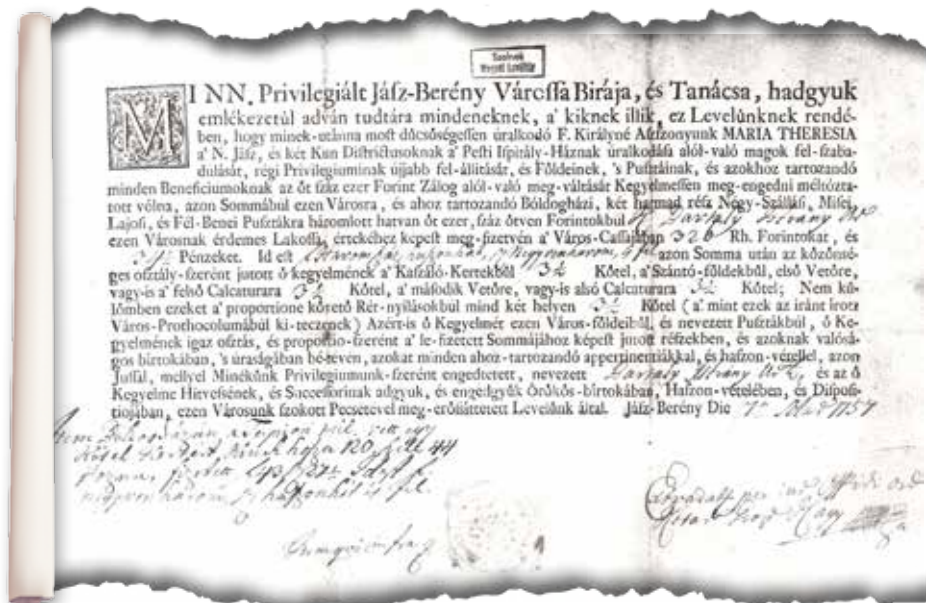
zös közigazgatás központjának helyet adó jászberényi székház megépítése. Az igazgatási egységet és függetlenséget – még ha csak korlátozottan létezhetett is – a maguk költségén felépített székház demonstrálta. A megalkotott és elfogadott törvények, az ún. statútumok minden esetben a közigazgatási egységen belül voltak érvényesek, csak a Jászkun Kerületben élőkre vonatkoztak. A kerületen kívülre költözött jászokra, kunokra vagy Jászságból, Kunságból származókra nem.

A Jászkunságnak végül Mária Terézia az osztrák örökösödési háború áldozat-vállalásai nyomán engedélyezte a földesúri hatalom alóli megváltakozást. Az Invalidusháznak kifizettek 580.000 forintot, amelyet a lakosság adott össze, az uralkodónak felszereltek 1.000 lovast, vállalták továbbá a nemesi felkelésekben való részvételt és az országos adók fizetését. Ez az esemény a redempció (redemptio), ami önmegváltást jelent. 1745. május 6-án Mária Terézia aláírta azt a diplomát, amelyben visszaadta a jászoknak és a kunoknak korábbi kiváltságait és szabadságjogát.

Az új közjogi helyzetből fakadóan új jász és nagy kun tudat született meg. Ennek alapja a redempció volt – az abban résztvevők pedig nem a középkori jászok és kunok, hanem nagyrészt magyar, betelepült elemek voltak. Ettől kezdve csak az mondhatta magát jásznak vagy nagykunnak, aki azzá tette magát a földváltásban való részvétellel. A jász és nagy kun társadalomnak az a rétege, amely földdel rendelkezett, elméletileg egyenlő jogokkal bírt, még ha sokan egyéni nemességet is szereztek maguknak.

A jász és nagy kun társadalom ettől fogva nem vagyoni, hanem közjogi alapon rétegekre tagozódott. A legfelső réteget képezték a teljes jogú redemptusok és redemptus-nemesek, a következő réteg az irredemptusoké volt, majd legvégül a zsellérek (inquilinusok) következtek. A redemptusok és a redemptus-nemesek közötti különbség csupán árnyalatnyi volt, mivel a személyes nemességet is bíró polgároknak alig valamivel volt kiváltságosabb helyzete, mint a redemptusoknak. Hiszen minden redemptus, aki a szabad Jászkerület földjén lakott, legyen jász, nagy kun, kiskun vagy beköltözött nemes, élvezte a kiváltságos helyzetből származó jogokat. Mindez növelte a kerület zártságát és megteremtette azokat az elképzeléseket, amelyek az új rend alátámasztásához szolgáltatott alapot. Hangsúlyos lett az etnikai tudat felerősítése mellett/helyett a kiváltságos tudat erősítése, és redemptusokra korlátozása.

A helyi értékrend így a redempciós teherviselésen alapult, és a redemptus jogok is a megváltott földhöz kapcsolódtak. A redemptus birtok még nem volt polgári, ám számos vonása közelített ahhoz, ami komoly gazdasági előnyt jelentett. A jászkun kiváltságok a törvény előtti egyenlőség, a közös teherviselés és a népképviselési elv egyik korai hazai megfogalmazását tartalmazták. Az etnikai, kiváltságos, történelmi és katonai tudat összefonódásából kialakult a modern jászkun öntudat. De tovább élt ezen belül az önálló jász, nagy kun (és kiskun) tudat is. Több kunnak tartott szó ma is része a magyar nyelvnek (pl. komondor).

Bartaly István redempcios levele 1757-ből

Az Alföld újranevesítése II. József korában zárult le. Számottevő nemzetiség a későbbi megye területén az 1840-ben betelepített, de később elmagyarosodott fegyverneki, illetve a kamarai tisztségviselőként Szolnokon élő németeken kívül az utóbbi kétszáz évben nem települt be.

A török kiűzését követő évszázad a gazdasági újjászervezés időszaka lett. A külterjes állattartás végig a fő ágazatot jelentette, ám nőtt a földművelés jelentősége is. Az úrbéres részekén az állattartás a nemesi birtokokat, majorságokat jellemezte, míg a jászkun szabadparaszti övezetben a redemptus birtokokat. A sokasodó legelő- és pusztabérletek is zömmel az állattartás igényeihez igazodtak. A Jászság gazdálkodásának sajátos jelleget adott, hogy 1745-ben kis-kun pusztákat is megszereztek. A 18. században a szarvasmarha tartása volt a meghatározó, ezt követően a juhé. Bár a földművelés sokáig csak a helyi igények kielégítésére szolgált, egyre jelentősebbé vált a szántóterületek növekedése, a rétek, legelők rovasára. A fő termény a búza és a rozs (valamint ezek keveréke, az ún. kétszeres), továbbá az árpa és a zab volt. Ekkor szorult vissza a köles, míg a burgonya lassan, a kukorica gyorsan terjedt el. Korán számottevővé vált Tiszazug, valamint a szandai és a tomaji puszták szőlőművelése, valamint Jászdózsa, Jászkisér (Tisasüly, Besenyszög), Tiszaroff és a tomaji puszták dohánytermesztése. A tiszai halászat országos jelentőségű volt. Az árterek használati feltételei a paraszti háztartások fontos kiegészítő jövedelmét adták.

Az ipar fejlődését a 19. század elején a céhek nagy száma mutatja. Ez főleg a Jászkunságban és a Tisza menti mezővárosokban (Szolnok, Tiszafeüred, Török-

szentmiklós, Mezőtúr, Tiszafeüdvár) volt jelentős. Gyöngyös, Eger, Debrecen, Miskolc, Pest és Kecskemét ipari-kereskedelmi vonzása volt a meghatározó. Az első modern ipari szerveződés 1837-től a jászberényi kerületi börtön posztógyártó dologháza volt.

1830-ra a legtöbb jász és minden nagykun település mezővárosi kiváltságokat és vásártartási jogot kapott, ám tőkeerős helyi kereskedőréteg nem alakult ki. A kereskedelemben a 18. században a görögök szerepe volt a meghatározó, majd helyüket a zsidó kereskedők vették át. A görögök teljes polgári befogadást nyertek, ellentétben a megkülönböztetett zsidósággal. Ez utóbbiak jelentősebb központjai előbb Tiszaig, Tiszafeüred, Tiszafeü, majd Tiszaroff, Szolnok, Török-szentmiklós és Mezőtúr lettek. A Jászkunságba csak 1848 után költözhettek be.

A Tisza szabályozására már a 18. században történtek helyi kísérletek, az Abádszalók alatti Mirhó-fokot Heves megye és a Jászkunság együtt zárta le – így jött létre a mai napig meglévő Mirhó-gát. A folyó átfogó szabályozása és a Pest–Szolnok vasút 1847. évi megnyitása már a polgári átalakulás vívmányai közé tartozott: ez volt az ország másodikként átadott vasútvonala, csak a Pest–Vác készült el előbb.

A polgári gondolkodás terjedését mutatják az első örökváltási szerződések (1845: Mezőtúr, 1846: Tiszafeüdvár), míg a Jászkunságban a helyi igazgatás önkormányzati-népképviselői elveinek érvényesítése vált meghatározóvá. 1848-ban a délvidéki harcok, majd Jellasics támadása nemzetőr, honvéd és népfelkelő alakulatok gyors toborzását eredményezte. Heves és Külső-Szolnok vármegye tiszai járása Mezőtúr központtal szervezett nemzetőrszázalókat, majd a 26. honvédszázaló is itt alakult. A Jászkunságban a Lehel huszárezred mellett a 24. és a 65. honvédszázalókat jöttek létre. 1849 elején a császári csapatok a

A második szolnoki ütközet 1849. március 5-én. Than Mór festménye

Tiszáig nyomultak előre. Az itteni események (Perczel Mór sikeres január végi támadása, a cibakházi híd februári védelme, Damjanich János márciusi szolnoki győzelme, a tiszafüredi főparancsnokváltások, a cibakházi átkelés) mellett kiemelkedő volt a hatalmas áldozatvállalás, amit a lakosság hozott.

A Jászság 1849. február 25-től a szabadságharc végéig a magyar, orosz és osztrák hadak táborozási és átvonulási területévé vált. 1849. április 3-án Jászárokszálláson, majd Jászberényben tartózkodott a magyar sereg három hadteste, valamint Kossuth Lajos és a vezérkar néhány tagja (Görgei Artúr, Damjanich János, gróf Leiningen-Westerburg Károly, Klapka György, Józef Wisocki), akik innen indították el a tavaszi hadjáratot.

1850-től az Alexander Bach-féle önkényuralmi időszakban a központosító törekvések racionális, modern, polgári intézkedésekkel párosultak. A tagosítások elindították a Jászság kiskun pusztáinak önállósulását, míg az úrbéri pátenst elősegítette a hevesi részeken a tanyás gazdálkodásra való áttérést. Új, korszerűbb gazdálkodást folytató nagybirtokosok jelentek meg (Wodiáner, Kohner). A Külső-Szolnok Vármegyei Gazdasági Egyesület 1857-től mezőgazdasági kiállításokat szervezett, új eljárásokat népszerűsített. A folyamszabályozások megváltoztatták az alföldi táj képét. A vasútépítés a Szolnok–Debrecen (1857), a Szolnok–Arad (1858), a Szolnok–Hatvan (1873) vonalak átadásával vett lendületet, és számottevő lett a tiszai gőzhajózás is. Ez a kereskedelmi forgalom növekedését eredményezte. 1856-ban Szolnokon létrejött a Járműjavító Műhely, a megye első ipari üzeme, a meglepetésszerűen idegen vasutas szakmunkások egy polgáriasabb életformát hoztak magukkal.

Az 1867. évi kiegyezés után a közigazgatást is modernizálták. A Jászkun Kerület területi tagoltságának és Heves–Külső-Szolnok hosszan elnyúló területének megváltoztatása új igazgatási egységek létrehozásához vezetett. Ez összhangban volt a magyar állam modernizáló és centralizáló törekvéseivel, amelynek fontos része volt a kiváltságok felszámolása. Az új megyét Jász-Nagykun-Szolnok vármegye néven 1876-ban hozták létre a Jászságból, a Nagykunságból, valamint Heves–Külső-Szolnok vármegye Tisza menti részeiből, Szolnok székhellyel (1876. évi XXXIII. tc.). A jászok és a kunok hiába tiltakoztak ez ellen, még azt sem sikerült elérni, hogy Jászberény vagy Karcag legyen a székhely. Ugyanakkor az új vármegye megteremtette az egyes megyerészek közötti jobb együttműködés lehetőségét (Tiszafüred és környéke csak 1950-ben került a megyéhez). Az 1878-ban épült, a Tisza-híd közvetlen közelében magasodó új vármegyeháza az új közigazgatási összetartozás jelképe lett.

Az új megye eltérő területeket egyesített, így a korábbi ellentétek tovább éltek, ezek miatt az 1880-as évek első felében jelentős volt a „Muszáj vármegyeként” emlegetett törvényhatóság szétszakadásának veszélye. A dualista kor „boldog békeideje” viszont erőteljesen hatott az agrárfejlődésre, amelyet fellendítettek a tájtalakítási munkálatok. A Tisza szabályozása nyomán nőtték az ármentesített területek. A belvízrendezés mellett elkezdődött az öntözőcsatorna-háló-

zat kialakítása és a Zagyva-völgy vizeinek szabályozása is. Megteremtődtek a közlekedési hálózat fejlesztésének feltételei, a mocsarak lecsapolásával javultak a közegészségügyi viszonyok.

Megindult a helyi érdekű (Pusztatenyő–Kunszentmárton, Újszász–Jászapáti, Mezőtúr–Túrkeve, Debrecen–Füzesabony, Karcag–Tiszafüred) és a gazdasági vasutak kiépítése, illetve a szilárd burkolatú közúthálózat kialakítása. A víztől elhódított területek művelésbe vonása, a szántók után a rétek, legelők felosztása nyomán a megye mezőgazdasági területe kb. 900.000 kh-ra nőtt, aminek 80%-a szántó volt. A szántóterület alig másfélszáz év alatt a háromszorosára nőtt. Ez a gabonatermesztés jelentőségét növelte, míg a halászat, nád, gyümölcsösök visszaszorultak. A korábbi legeltető állattartás a rétek, legelők csökkenésével istállózó jellegűvé alakult át.

A jobbágyfelszabadítással kialakuló paraszti és a nagybirtokok aprózódása nyomán felduzzadt a tanyákon élő lakosság száma és aránya, ami Törökszentmiklós, Mezőtúr és Tiszaföldvár határában volt a legjelentősebb.

A földművelés eszközeinek helyi tömeggyártása is megindult (a jászátkóhalmi Gubitz András pesti gyára, 1848-tól a Lábassy János-féle gyár Törökszentmiklóson). A helyi élelmiszeripar ekkori legnagyobb beruházása az 1913–1914-ben épült szolnoki Cukorgyár volt.

A céhek megszűnése után a kisipar ipartestületekbe szerveződött. Megindult, majd az első világháború után felgyorsult a városok, falvak külső képeinek átalakulása. A központokban megjelentek a boltok, az egyesületi, iskola- és banképületek, a városházák előtt a kiépített terek szobrokkal, emlékművekkel. A tehetősebb iparos, kereskedő- és hivatalnokréteg polgári házai kiszorították a hagyományos paraszti portákat. Terjedtek a szilárd burkolatú utak, valamint a közművesítés is.

A Trianon utáni időszakban fellendült a szilárd bel- és külterületi utak, a villanyvilágítás, az ivóvízellátás, a hídépítés, az autóbusz-közlekedés fejlesztése, a középületek építése. A geológiai kutatások nyomán termálvizet találtak Szolnokon, Cserkeszőlön, Jászszentandráson, Karcag-Berekfürdön, Martfűn, Tiszaföldváron, Tiszaörsön, Tiszasülyön.

A két világháború között a gyáripár tovább fejlődött. A mezőgazdaságtól független ipar inkább csak Szolnokon volt megfigyelhető, itt a Gaál Gépgyár, a Lakatos és Mérleggyár, valamint 1935-ben a Papírgyár jött létre. A korszak legnagyobb beruházásaként 1940-ben a csehszlovák Bata Cipőgyár engedélyt kapott egy üzem létesítésére Martfűn, amely mellé lakótelep is épült. A földgázkutatások eredményei nyomán alapították 1940-ben a Karcagi Üveggyárat.

Horthy Miklós kormányzó kötődése nyomán indult meg a Kenderes környéki mezőgazdasági mintaterület kiépítése, amihez táj kutatások és a tiszántúli öntözés elindítása kapcsolódott. A revíziós politika által elindított fegyverkezés nyomán épült fel a szolnoki katonai repülőtér. Szolnokon a korszak társadalmi-kulturális életében mind jelentősebb szerepet játszott az 1902-ben alapított Művésztelep.

A kenderesi Horthy kastély

A második világháború utáni újjáépítést a kommunista hatalomátvétel követte. Ezt az ipar és az oktatás államosítása, a kereskedelem és a földbirtokok állami vagy szövetkezeti tulajdonba vétele jellemezte. A kisiparosokat ipari szövetkezetekben vonták össze, a kiskereskedelem fő formái a földműves, illetve az általános fogyasztási és értékesítő szövetkezetek (FMSZ, ÁFÉSZ) lettek. Ezek átvették a régebbi üzletek, egyesületek, a kisajátított magánházak, kúriák épületeit. Szomorú epizódja ennek az időszaknak, hogy 1950–1953 között sokan sínylődtek a hortobágyi és a nagykunsági kényszermunkatáborokban, ahova számos embert deportáltak.

Az iparosítás eredményeként 1950-ben alakult meg a szolnoki Tisza Bútorgyár, 1951-ben a Tiszamenti Vegyiművek, a Szalmacellulózgyár, Jászberényben az Aprítógépgyár, a Hűtőgépgyár, a Fémnyomó és Lemezárugyár, a mezőtúri Kenderfonó és a törökszentmiklósi Mezőgazdasági Gépgyár. 1960-ban Szolnokra helyezték az alföldi kőolaj- és földgáz kutatás központját, 1977-től a Kőolajkutató Vállalat is itt működött.

Az ekkor Szolnok megyének hívott megyében az 1960-as évek végére 13 állami gazdaság és 132 termelőszövetkezet alakult ki. A nagyberuházások közül kiemelkedik az 1973-ban átadott Tisza II. vízellépcső (kiskörei vízi erőmű), amelynek kiépítésével egy 127 km²-es, felduzzasztott mesterséges tó, a Tisza-tó jött létre, ami később turistaközponttá fejlődött.

A lakásállomány jelentősen megújult. A vályogépületeket a falvakban téglaszerű szilikátházak (kockaházak), míg a városokban emeletes, vasbeton épületek kezdték felváltani. Az 1960-as években befejeződött az elektromos rendszer országos kiépítése, majd a gáz- és kőolajfogyasztás nőtt a sokszorosára. A lakásokban általánossá váltak a villamossági gépek, és a személyautó-állomány is gyarapodott. A vízellátás és csatornázás mindenütt kiépült.

A kereskedelemben a kis ÁFÉSZ vegyesboltok helyét a korszak második felére a nagy élelmiszer (ABC) és a szakosodott áruházak foglalták el. A szolgáltatóiparban a gépkocsi-, háztartási gép, rádió és televízió-javítás mind jelentősebbé vált.

A Rákosi Mátyás neve fémjelezte elnyomás miatt a fennálló rendszert 1956-ban a megye területén is megpróbálták megdönteni. A Magyar Dolgozók Pártjának budapesti pártügyeletére 1956. október 27-én futott be egy jelentés, ami azt is tartalmazta, hogy Jászárokszállásról elmenekült a tanácselnök (hasonlóképp Kengyelen és Fegyverneken, míg Tiszaföldváron, Rákóczipalván és Nagykörűn a községi párttitkár). Egy másik jelentés szerint 25–30 községben leváltották a párttitkárokat, tanácselnököket.

A forradalom és leverése krónikájához tartozik, hogy a szovjet csapatok bevonulásához asszisztáló Kádár János és kormánya, az ún. forradalmi Munkás-Paraszt Kormány pár tagja 1956. november 4–6. között Szolnokon volt. Ennek során 1956. november 4-én Kádár ellátogatott a Szolnok Megyei Pártbizottság épületébe, ahol 15–20 funkcionárius és pártbizottsági alkalmazott előtt beszélt.

Tüntető a szolnoki bíróság előtt 1956-ban

Összességében az 1956-os forradalom helyi eseményei a november 4-i szovjet katonai beavatkozásig halálos áldozat nélkül mentek végbe. Néhol előfordult, hogy a helyi pártvezetőket bántalmazták, de életveszélyes sérülés nem történt. A megtorlás idején a megyében nem hoztak halálos ítéletet politikai ügyben, de a pufajkásoknak nevezett karhatalmisták és a politikai rendőrség terrorja több mint egytucatnyi ember életét oltotta ki.

A megye 1990-ben, a rendszerváltáskor kapta vissza történelmi nevét, és azóta ismét Jász-Nagykun-Szolnok megyének hívják.

Természeti értékek

Jász-Nagykun-Szolnok megye területe jellegzetes alföldi táj, melyet észak-déli irányban a Tisza oszt ketté. A Hármas-Körös délen már a határt jelenti, melyhez a megye keleti részén csatlakozik a Hortobágy-Berettyó vízrendszere. Legnagyobb mellékfolyója a Zagyva. A megye területe 5.608 km², Magyarország területének 6%-a.

A Tisza (és részint a Zagyva és a Körös) a vízszabályozások előtt széles ártérben kanyarogott és hatalmas árterületei voltak, melyet holtágak és mellékágak kísérték. Ezeken számtalan mocsár, morotva, tó, fenék, ér, fok és örvény sorakozott. A folyókon csak ott volt átkelési lehetőség, ahol az ármentes térszínnek két oldalról megközelítették egymást. Ezért volt nagy jelentősége a tiszafüredi, abádi, szolnoki, várkonyi és részint a kunszentmártoni révnek.

A Tiszántúl talán legjellemzőbb vízrajzi alakulata a Kakat-ér volt. Ez Abádszalók alatt a Tiszából, a hajdani Tisza mederben folyó Mirhóból szakadt ki, majd Kunhegyes és Bánhalma határán a Sebes érrel bővülve Kakat pusztánál

a Sárrétbe vezett el. A megye legnagyobb természeti értéke a vízfolyásokban gazdag, jó minőségű termőföld és a termálvíz. Ez utóbbi kiaknázása a termálfürdők és a minősített gyógyvízzel rendelkező fürdők a régió gyógyturizmusának fennmaradását hozták (többek között Berekfürdő, Cserkeszőlő, Martfű, Szolnok és Túrkeve). A Tisza-tó Magyarország

Tisza-tó

második legnagyobb tava és egyben a legnagyobb mesterségesen létrehozott tava. 1973-ban, a Kisköröi Erőmű duzzasztógátjának építésével alakult ki és mára már saját ökológiai környezete alakult ki, madárrezervátummal. Jelenleg a Hortobágyi Nemzeti Park bemutatóterületeként az UNESCO Világörökség része.

Jász-Nagykun-Szolnok megye területének mintegy 5%-a természetvédelmi terület (Hortobágyi Nemzeti Park, Körös-Maros Nemzeti Park, Tiszakürti Arborétum, Tiszaigari Arborétum, Hajta mocsár...). Többek között itt található a világ egyik legnagyobb őzállománya.

Nagykörűi cseresznye

A homokos talaj és a térség sajátos mikroklimája ideális a cseresznye termesztéséhez. A nagykörűi cseresznyét sokan összetévesztik a germersdorfi fajtával, mert a gyümölcs igen nagy szemű, ropogós, a héj erős, élénkpiros. A gyümölcs alakja szabályos szív alakú. Itt terül el az ország legnagyobb összefüggő cseresznyése, sőt a helyi önkormányzat segítségével itt található a legnagyobb magyar cseresznye fajtagyűjtemény is.

Gasztronómia

Karcagi birkapörkölt

A kunsági birkapörkölt ízvilágában teljesen eltér az Alföld többi városában szokásos ételektől. A „karcagi” jelző nem elsősorban a helyszínt, hanem a főzési módot mutatja. Ez az állat húsának eleinte víz hozzáadása nélküli pörkölését, szinte sütését, és az előzetesen megperzselt fejjel, körmökkel, valamint a paccal és belsőségekkel történő együtt főzését jelenti. A pörkölt fűszerezéséhez csak vöröshagymát, őrölt és csöves paprikát, valamint sót használnak.

Karcagi ferdinánd

A ferdinánd édes sült tészta. Valaha a lakodalmak meleg süteménye volt, a szóbeli hagyomány Karcagon 1923-ra keltezi a története kezdetét. Nevének eredetét nem lehet tudni bizonyosan, lehet, hogy Ferenc Ferdinánd trónörökös ihlette a cukrászt, aki először elkészítette.

Kevi perec

A kunsági lakodalmak vendégkínálói között elmaradhatatlan a sodrott kevi perec. Nagykunság-szerte ismert, csak nevében más: Kisújszálláson a hasonló tésztából és ízzel készült ablakos kalács, a Nagykunság egyéb helyein a kunsági perec.

Szolnoki habos isler

A habos isler az egyik legújabb, világhírű, megyei gasztronómiai kuriózum, ugyanis csak Szolnokon készítik habos tölteléssel. Igazi magyar találmány, amelynek a formáján és csokis bevonatán kívül nem sok köze van az osztrák lekváros süteményhez, a hagyományos ischlerhez. Hegedűs Sándor szolnoki cukrász készítette el elsőként tojáshabbal. Ma korábbi tanítványa, Móra László mestercukrász, a Marcipán Cukrászda tulajdonosa viszi tovább a hagyományt.

Jászsági pandúrgulyás

Koha Csaba mesterszakács ételkülönlegességei közül a Pandúrgulyás Jászság-szerte népszerűvé és közkedvelté vált. A borjúból vagy sertésből készült, vízzel felfoedezett pörköltalapot kockára vágott, vajon megpárolt zöldségekkel, gombával, tárkonyecettel, mustárral, citromlével, tejföllel ízesítjük, majd készre főzése előtt, sertésvelőt teszünk bele.

Népviselet

Jász viselet

Bél Mátyás 1730-ban még azt írta a jászokról, hogy ruházatukban alig különböznek a parasztoktól, a redempciót követően azonban szembe-tűnő változás ment végbe a viselet terén.

Az anyagi jólét következtében a ruházat az úri, a polgári divathoz idomult, új formákat kezdtek alkalmazni, és készítésükhöz drága, finom kelméket (brokát, atlasz, selyem, taft, muszlin, bulyavászon, csipke stb.) használtak. Az új alapanyagok és díszítő materiák alkalmazása révén kiszínesedett a ruházat, és megszületett az a parasztpolgári viselet, amely egészen a 20. század elejéig jellemezte a jászok öltözködési kultúráját.

Részlet a Jász Múzeum állandó kiállításából

Kun viselet

A református kunságiak ízlésükben, életvitelükben, erkölcsükben egyszerűek voltak, minden cifrázkodást kerültek. Az asszonyok nemes anyagból varrt parasztpolgári viseletet hordtak, a férfiak zsinóros posztómentét és csizmanadrágot.

A pásztorviselet, a pásztorhagyományok 20. századi továbbélése miatt megőrizte archaikus jellegét, rendes hétköznapi viselet volt a borjúszerű ing, a fekete pitykés lajbi, a bő gaty, a cifraszűr és téli időben a nagybunda. Emellett elengedhetetlen volt a pástorkalap, ami a pástortársadalomban a rangot is jelezte: mást hordott a csikos, a gulyás, a juhász és a kondás is.

Kunsági viselet

Kézművesség

Mezőtúri fazekasság

Mezőtúr a 19. század utolsó harmadára Magyarország egyik legnagyobb faze-
kas központjává fejlődött.

Itt már a középkorban korongoztak és égettek cserépedényt. Ezek a korai fa-
zekasáruk még szinte mind mázatlan, ún. fekete kerámiák. Falukat egyszerű,
kavicsal csiszolt vonalakkal, spirálokkal, körökkel, stilizált növényekkel díszí-
tették.

A mázak előbb egyszerű zöld, barna, sárga színűek voltak, azokat általában
kevés írókás dísszel tették érdekesebbé. Később a színek egyre hangsúlyosab-
bak lettek, a díszítmények szó szerint kivirágoztak, ahogy a műhelyek egyre
jobbzan elsajátították az új technikákat, az új anyagokkal való munkát.

Az 1890-es évek elején a sok kiváló mester közül emelkedett ki máig hatóan
Badár Balázs fazekas. A királyi pár is vásárolt tőle. Párizsban, a nemzetközi ki-
állításán díszkerámia-kollekciójával hatalmas sikert aratott. Ő ismertette meg
a mezőtúri kerámiát a világgal.

A mezőtúri stílus, a nagyöblűre, büszke állásúra kikorongozott edény ekkor
nyerte el végső formáját, és ezek a jellemzők a mai napig, a 21. századig meg-
maradtak.

Tiszafüredi fazekasság

Tiszafüred a Közép-Tiszavidék egyik legjelentősebb, több évszázados múltra
visszatekintő fazekas központja. Országos hírnevét a 19. században virág- és
madárdíszes edényeivel alapozta meg. Eleinte fekete kerámiát készítettek, a
19. század első feléből viszont már mázas edények is maradtak fenn. Jellemző,
hogy az edények pereme két részre oszlott, és az edény öböl felőli részének szí-
ne ellentétes a perem külsejének színével. A kerámiaedények jellegzetes díszí-
tései a növényi elemek, virágok és madárábrázolások.

A legjellemzőbb edények az italtartató és ivóedények voltak. Kezdetben a
butykoskorsók, majd a feliratozott, évszámok megrendelésre készült miska-
kancsók (melyeket csak a Közép-Tiszavidéken készítettek), valamint a butellák
és kulacsok voltak. A terítőmunkák közül a legkeresettebbek a jellegzetes moti-
vummal holdazott, ujjnyomásos szélű tányérok, tálak voltak. A városban jelen-
leg is két műhelyben úzik a fazekas-mesterséget, Szűcs Imre a Népművészet
Mestere és Nagyné Török Zsóka Népi Iparművész munkáit országszerte ismerik.

Kunhalmok

A megye síkját számos kunhalom (kurgán) teszi változatossá, ezeket több
ezer éve emberi tevékenység hozta létre az árterek mentén. Közülük ma
már sokat elhordtak vagy elszántottak. Három évtizede a Tiszántúlon 233, a
Jászságban 34 halmot vettek számba. Előbbiek közül legalább nyolchoz köthető
valamilyen, nemritkán többféle történet. A kunhalmoknak valójában csak any-
nyi közül van a kunokhoz, hogy miként a népvándorlás korának minden népe,
ők is rátemetkeztek. A régészek sokáig nekik tulajdonították őket, innen az el-
nevezésük. Ma már tudjuk, hogy sokkal régebbiek ezek a kurgánok, többnyire
mintegy 4000 évesek. Nem tudjuk milyen nép emelte őket, csak azt, hogy az
ázsiai Altajtól a Duna-tájiig fordulnak elő ezek a temetkezési helyek. A Nagy-
kunság kultúrája szempontjából azért fontosak a kunhalmok, mert a kun mű-
veltség legarchaikusabb emlékei ezek a földrajzi nevek: Bengecseg, Korman-
csok, Katoncsa, Karabuga, Zádor, Orgondaszentmiklós, Kishegyesbori-halom,
Templom-halom, Fekete-halom, Bán-halom, Telek-halom. Említésre érde-
mes még:

- **Cserkeszőlő-Cserke halom:** Egy Csörke nevű igen gazdag, de fu-
kar és gőgös földbirtokost a fellázadt nép kincseivel együtt ele-
venen betemette egy nagy halomba, amelyet azóta is Csörke ha-
lomnak neveznek.
- **Kengyel-Baghy domb:** a népi emlékezet szerint Baghy Gyula egy
szegény juhász volt, aki egyszeriben meggazdagodott. A kutyája a
halomból jelentős kincset kapart elő.
- **Rákócziújfalu-Törvényhalom:** a helyi szájhagyomány szerint
Tiszavarsány bírái itt hirdettek törvényt, és itt ítélezett Dózsa
György is. Ennek alapját egy lovagkorban játszódó romantikus
história adja.
- **Szolnok-Beke Pál halma:** a betyárvilágban pandúrok őrhelye
volt. Törökkori történetek is kapcsolódnak ide Beke Pál végvári
vitéről.
- **Szolnok-Strázsahalom:** török őrhely volt.
- **Tiszafüred-Pista halom:** Pénzásó Pista helyi lakos rögeszméje
volt, hogy a halomban kincs van, de évekig hiába ásta.
- Nagy jelentőséggel bír még a túrkevei **Bokrosi-halom** is. Itt 1941-
ben csatornázás közben találták meg azt a honfoglaláskori ezüst
tarsolylemezt, amit ma a Nemzeti Múzeumban őriznek.

Számos történet alapja 19. századi irodalmi művekben keresendő.

Korona és kard

A 14. századi Képes Krónika közli a Tiszavárkonyhoz kötött „korona és kard” történetet, amely 1057 táján játszódik. Politikai okokból készült „igazoló” történet, mely Vazul fia Béla hercegnek a testvére, I. András király elleni fegyveres lázadását (és a trón erőszakos megszerzését) kívánta utólag a közvélemény számára törvényesíteni. Eszerint I. András király az öccsének, Bélának ígérte halála után a trónt, ha az a támadó III. Henrik német császárral szemben megsegíti. A győzelmet követően azonban a királynak fia született, akit Béla ellenében utódának akart megtenni. Ezért András az öccsét Tiszavárkonyba hívta és választás elé állította. Megkaphatja a koronát vagy a kardot, ami az ország harmada (dukátus, hercegség) feletti uralmat jelképezte. Bélát azonban figyelmeztették, hogy ha a koronát választja, a király emberei megölik. Ezért a kardot fogadta el, ám utóbb fellázadt bátyja ellen, és a kirobbanó háborúskodást majd’ húsz éven át a fiaik is folytatták. Mivel végül aztán végül mégis Béla fiai kerekedtek felül, a későbbi Árpád-házi uralkodók vonala is tőlük eredt.

Jászkürt – Lehel kürtje

A mivesen faragott elefántcsont kürt valószínűleg a 12. század második felében Magyarországon vagy Kijevben készült, és feltehetően becses ajándékként kerülhetett a jászokhoz.

A jász-magyarok a 16. századtól azonosítják a Jászkürtöt Lehel vezér legendás kürtjével. A Jászkürt, más néven Lehel kürtje minden korban a jászok összetartozásának legfőbb szimbólumaként szerepelt. Az egykori jászkapitányok mint méltóságuk

jelképét ünnepi alkalmakkor övükre vagy hátukra függesztve viselték, de jeles alkalmakkor ebből ittak egymás egészségére is. Nagy ritkán meg is szólaltatták, hangja hasonlít a havasi kürt hangjához.

A Jász Múzeum 145 esztendeje méltó környezetben őrzi ezt a nemzeti ereklyét, amely a jász és a magyar nép történelmének egyaránt felbecsülhetetlen értékű emléke. A kürt napjainkban is a jász identitás egyik legfőbb kifejezője. Különösen hangsúlyos szerepet kap a kürt a jászok világtalálkozóján.

Zöld Marci

Zöld Marci (1790 – Fegyvernek, 1816), eredetileg berettyóújfalusi nemes Zöld Márton, híres betyárvezér volt a 19. század elején. Emlékét a néphagyományban számos ballada, dal őrzi, alakja a magyar irodalomban többek között Petőfi Sándor, Jókai Mór, Gaál József és Körmendi Lajos műveiben kel életre. Marci az 1809-es nemesi felkelésből hazatérve lépett börtönviselt apja nyomdokaiba, és betyárjaival Sárréten, illetve Bihar, Szabolcs, Heves és Szolnok vármegyékben raboltak, fosztogattak. 1816-ban csatlakozott Palatinszky Pista csapatához, majd Kapus Miskához. A Törökszentmiklóson összeült statáriális bíróság mindhárom betyárt akasztófára ítélte. Az ítéletet 1816. december 6-án a fegyverneki pusztán hajtották végre.

RepTár, Szolnoki Repülőmúzeum

A RepTár egyedülálló repüléstörténeti kiállítóhely Kelet-Közép-Európában. A múzeum több mint 4.500 m² fedett kiállítóterével és mintegy 60.000 m² alapterületével már mérete okán is figyelemre méltó. A múzeum több, mint egy nagy repülőgép emlékpark. Az itt található nyugdíjazott és restaurált gépek mellett számos interaktív és elektronikai eszköz – köztük szimulátor, 3D mozi – kínál élményt a látogatóknak, több gép botkormányára mögé be is lehet ülni.

Az itt elhelyezett gyűjteményt a Hadtörténeti Intézet és Múzeum szakemberei segítségével állították össze. A kiállított tárgyak között muzeális értékű hadi-repülőgépek, helikopterek, haditechnikai eszközök, hajtóműmodellek és egyéb repüléstörténeti relikviák találhatók. A területen minden korosztály megtalálja a szórakozást, akadálypálya, játszótér is van. A katonai repülőgép-gyűjtemény nemzetközileg is jegyzett. (Kép a hátsó borítón.)

Épített emlékek

Csörsz árok

Pusztamonostortól északra halad el az alföldet körbekerítő ókori szarmata védműrendszer nyomvonala. Valószínűleg 324 és 337 között épült. A 4. század utolsó évtizedéig a rómaiak előretolt védelmi vonalaként (limes Sarmatiae) szolgált. A barbár törzsek támadásai ellen védte a birodalmat.

Sóút

Már a népvándorlás kora óta sószállító útvonal működött a vidéken, amely a Tiszától a Dunáig, a mai Szolnoktól a Megyeri révig vezetett. A máramarosi havasokból a Tiszán leúsztatott sószállítmányokat vitték tovább Budára. A Duna–Tisza közti útvonal jelentősebb átkelőhelyeinek kiépítése Fortunato di Prati nevéhez fűződik, aki 1720-ban a kamara utasítására kezdte meg a szolnoki Tisza-híd, valamint a Kakat-ér és a Büdös-ér felett átvezető fahidak tanulmányozását, melyeket még 1715-ben épített a szolnoki sóhivatal. A közérdekű só- és hadiszállítások zökkenőmentes lebonyolítása miatt a gyorsan korhadó faanyag helyett Prati mindkét hidat 1723-ban kőből újjáépíttette.

Szolnoki vár

A Tisza és a Zagyva torkolatánál már az Árpád-korban földvár állt, amely a kereskedelmi útvonalak és a sóút felügyeletét látta el. A Magyarország meghódítására érkező török seregeknek Temesvár elfoglalása után csak a szolnoki és az egri vár állta útját. Ekkor részben Dobó István tervei alapján erősítették meg, és a kor hadászati követelményeit kielégítő négyszögletű palánkvárrá építették át. A várat széles várárok vette körül, amelynek egy része a Zagyva mai torkolati szakasza. 1552-ben a vár a török seregek kezére került, akik tovább építették és erősítették. 1685-ben a császári seregek visszafoglalták, és bár a csata során nagy károkat szenvedett, stratégiai fontossága miatt Antonio Caraffa vezetésével újjáépítették, tovább bővítettek, kővel megerősítették és bástyákat építettek hozzá. A Rákóczi szabadságharc idején többször lerombolták, felgyújtották és felépítették. A szabadságharc után stratégiai fontossága megszűnt, földerdőítéseit az időjárás és a Tisza pusztította el, tégláit és köveit a helyi lakosok építkezésekhez hordták szét.

Kunhegyesi református templom

A kunokat magyarországi letelepedésükkor IV. Béla arra is kötelezte, hogy felvegyék a keresztény vallást, majd egyre erőszakosabban igyekeztek őket rákényszeríteni erre. Valószínű ennek a következménye, hogy a 16. században megjelenő új vallás erőszakmentessége miatt a kunok gyorsan áttértek a kálvinista hitre. Kunhegyesen már a 17. században református templom épült, de a török hódoltság után ugrásszerűen növekedő lakosságnak már nagyobb épületre volt szüksége. A jelenleg álló kéttornyú templomot, amely Magyarország második legnagyobb református templomaként mintegy 3.000 hívő befogadására képes, 1841-ben kezdték el építeni Hild József tervei alapján, és három év alatt be is fejezték. A neoklasszicista épület 1953 óta műemlék.

Zádor-híd

A Karcagtól északkeletre található Zádor-híd az egykori Zádor folyó mocsaras vidékének közlekedését könnyítette. A folyót szabályozó gáthoz épült, eredetileg kilenclyukú kőhíd alapkővét 1806-ban rakták le. 1809-re elkészült a korabeli Magyarország legnagyobb kőhídja, azonban húsz évvel később a Tisza áradása elmosta a híd két szélső pillérét. Mai alakját 1833-ban nyerte el, amikor a két megrongálódott pillért lebontották, az épen maradt részeket átépítették. A Tisza szabályozását követően a Zádor folyó kiszáradt, a mocsarakat szántóföldek váltották fel és a híd elveszítette funkcióját.

Szolnoki zsinagóga

A szolnoki zsinagóga 1899-től a második világháborúig a helyi izraelita közösség központja volt. Az eklektikus épületet, amely az itáliai egyházi építészeti stílusok és a német gótika elemeit ötvözi, Baumhorn Lipót, a zsinagógaépítés egyik Európa-szerte legismertebb specialistája tervezte. A zsinagógát a háború után több célra is használták. A leromlott állapotú épületet a hatvanas években a város megvette a hitközségtől. Jelenleg a Damjanich János Múzeum képzőművészeti gyűjteményének ad otthont.

Szolnoki Szentháromság római katolikus templom

A barokk stílusú templom és a hozzá tartozó kolostor 1724–1757 között épült. Mai formáját a 19. században nyerte el. A templom szentélye az 1718-ban épült ferences kápolna, amelyhez hozzáépítették a mai épületet. A templom alatti

kripta a szerzetesek temetkezési helyül szolgált. Utoljára 1849-ben Kossuth Lajos hűgának egyéves kisfiát temették ide. A templom egyik legértékesebb látványossága, az aranyozott barokk szószék 1758-ban készült.

Jászberényi ferences templom és kolostor

A jászok a keresztény hit felvétele után, az 1460-as évek második felében – Mátyás király engedélyével – templom és kolostor építéséhez kezdtek. Az elkészült templom birtokbavételét IV. Sixtus pápa engedélyezte 1472-ben. Az 1526-os mohácsi csatavesztés után a törökök a templomot és a kolostort palánkvárrá (Dzsánfeda: lélekfeláldozás) alakították át, s benne a török lovas őrség állomásozott. A gótikus templomot 1723–1802 között barokk stílusban átépítették.

Fegyverneki pusztatorony

Jász-Nagykun-Szolnok megye egyik legrégebbi épített emléke a Pusztatorony, más néven Csonkatorony. Az 1480 körül épült, 24 méter magas gótikus templomnak a település által körülvevett temetőben mára már csak kb. kétharmad része, több helyen is megerősített és kiegészített tornya látható.

Jáskun kerület székháza

Az 1745-ös redempciót követően jött létre a vármegyétől független Jáskun Kerület, amelyet a Jászság, a Nagykunság és a Kiskunság alkotott. A Hármaskerület 1876-ig kiváltságos autonóm közösségként működött. Székházuk a kor jeles építész, Anton Erhard Martinelli tervei alapján, 1780–1782 között készült, barokk stílusban. Az épületet 1827-ben klasszicista stílusban átépítették. Jelenleg a Jászberényi Városi Bíróság működik benne. (Kép a hátsó borítón.)

Jászszentandrás római katolikus templom

A viszonylag újnak számító, 1903-ban épült templom neogótikus stílusban épült. A templom nevezetessége, hogy a szentély és a diadalív freskóit Aba-Novák Vilmos, a hajó történelmi témájú freskóit Chiovini Ferenc, a Szolnoki Művésztelep művészei készítették. A szentély freskóin megjelenő személyek Jászszentandrás korabeli lakóit jelenítik meg.

Kenderesi vasúti kormányváró

Kenderes vasútállomása rendhagyó épület, egyedülálló az országban. Díszes neobarokk külsejét a közeli Halasy-Horthy kastélynak köszönheti. 1931-ben még külön kormányzói várótermet is kialakítottak benne Horthy Miklós számára. A műemléki védelem alatt álló épület felújítása a közelmúltban fejeződött be.

Jász-Nagykun-Szolnok megye híres szülöttei

Chiovini Ferenc (Besenyszög, 1899 – Budapest, 1981) Munkácsy Mihály-díjas érdemes művész, magyar festőművész. Szolnokon, a Verseghegy Ferenc Gimnáziumban érettségizett. 1926-tól a Szolnoki Művésztelep tagja. 1935–1936 között a Római Magyar Akadémia freskófestő szakán végzett tanulmányokat kiállításán III. Viktor Emánuel olasz király is megfordult. Jelentős freskófestésze: 1932-ben felkérést kapott a jászszentandrás templom freskóinak megfestésére, melyhez a már tapasztalt freskófestő Aba-Novák Vilmost kérte fel társul. A szolnoki Újvárosi Temetői Szentlélek templom freskóit a művész, az ornamentikát pedig felesége, Wegling Irén festőművésznő tervezte.

Csukás István (Kisújszállás, 1936 – Budapest, 2020) Kossuth- és kétszeres József Attila-díjas költő, író, ifjúsági szerző, a Nemzet Művésze. Kisújszálláson járt elemi iskolába, dolgozott a Magyar Televízió munkatársaként, illetve több lap szerkesztőjeként. A hatvanas években fordult a gyermekirodalom felé, ettől kezdve verseskötetei mellett folyamatosan jelentek meg gyerekregényei, mesekönyvei és verses meséi (többek között Kemény kalap és krumpliorr, Süsü, a sárkány, Pom Pom meséi stb.).

Déryné Széppataki Róza (Jászberény, 1793 – Miskolc, 1872), az első magyar operaénekesnő, a vándorszínészet korának egyik legnépszerűbb színésznője. Legnagyobb sikereit énekes szubrettként aratta. Jelentős szerepet játszott a magyar nyelvű színjátszás megteremtésében.

Gerevich Aladár (Jászberény, 1910 – Budapest, 1991) hétszeres olimpiai aranyérmes, tizennégyszeres világbajnok, harmincnégyszeres magyar bajnok vívó, edző. Hat olimpián vett részt, és mindegyikről aranyéremmel tért haza. Hét aranyérmével az olimpiák történetében is a legeredményesebb szereplők között tartják számon.

Györffy István (Karcag, 1884 – Budapest, 1939) néprajzkutató, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. 1917-ben a moldvai csángók között dolgozott. 1926-tól egyetemi tanár, 1934-től a néprajz első nyilvános tanára a budapesti egyetemen. Ő volt a néprajztudomány egyik hazai megteremtője.

Hasznos István (Szolnok, 1924 – Szolnok, 1998) olimpiai bajnok vízilabdázó, úszó. Úszásban és vízilabdázásban is versenyzett, de nemzetközi szintű eredményeket vízilabdázásban ért el. Az 1952. évi nyári olimpián tagja volt az olimpiai bajnoki címet nyert magyar csapatnak. 1962-től a Szolnoki Dózsa edzője lett, és haláláig a szolnoki Damjanich Uszoda igazgatója is volt.

Vitéz nagybányai Horthy Miklós (Kenderes, 1868 – Estoril, 1957) magyar politikus, Magyarország kormányzója (1920. március 1. – 1944. október 16). 1993. szeptember 4-én temették újra Kenderesen. A családi sírboltban nyugszik ő, felesége, valamint fiai, vitéz nagybányai Horthy István kormányzóhelyettes és ifjabb Horthy Miklós.

Kántor Sándor (Karcag, 1894 – Karcag, 1989) Kossuth-díjas fazekasmeszter, a Népművészet Mestere, az alföldi kerámia mintakincsének és formavilágának megújítója. Nemcsak munkáival, figurális alkotásaival hagyott maradandó életművet, hanem azzal is, hogy kiváló tanítványokat nevelt, akik folytatták a mesterséget.

Korda testvérek:

Korda Sándor (Túrkeve, 1893 – Kensington, 1956) filmrendező és producer, a brit filmipar meghatározó alakja és a London Films brit filmstúdió alapítója. Nelson admirálisról szóló filmjéért 1942-ben az angol király lovaggá ütötte.

Korda Zoltán (Túrkeve, 1895 – Hollywood, 1961) többszörösen díjazott filmrendező és producer, világsikert ért el a Kipling-történet alapján forgatott Dzsungel könyvével (1942).

Korda Vince (Túrkeve, 1897 – London, 1979) díszlettervező. 26 film díszleteit és kosztümjeit tervezte, a Bagdadi tolvaj c. filmben végzett munkájáért 1940-ben Oscar-díjat kapott.

Körmendi Lajos (Karcag, 1946 – Karcag, 2005) író, költő, szerkesztő, műfordító. Műveit a nagykunsági táj, a sziken is megélő konok kunsági ember ihlette. Sokoldalú irodalmár volt, írt esszét, hangjátékot, publicisztikát, szociográfiát, kritikát, tanulmányokat, vizuális költeményeket és bravúros műfordításokat a török népek költészetéből.

Rácz Aladár (Jászapáti, 1886 – Budapest, 1958) Kossuth-díjas cimbalomművész. Tizennégy gyermekes cigányzenész családból származott, nyolcéves korában kapcsolódott be a zenekar munkájába, 16 évesen pedig már kávéházi zenész Budapesten. Innen jutott ki Párizsba. 1951-ben figyelt fel rá Igor Sztravinszkij, ettől kezdve indult klasszikus zenei karrierje. Érdeme, hogy a cimbalmot, mint népi hangszert a klasszikus zene megszólaltatására is alkalmassá tette.

Szabó Gyula (Kunszentmárton, 1930 – Budapest, 2014) Kossuth- és kétszeres Jászai Mari-díjas színművész, érdemes és kiváló művész, a Nemzet Művésze. Emlékezetes filmes alakításai közé tartozik Buga Jakab figurája A Tenkes Kapitánya című tévésorozatból, emellett szinkronsínészként ő volt a Magyar Népmesék rajzfilmsorozat narrátora.

Székely Mihály (Jászberény, 1901 – Budapest, 1963) kétszeres Kossuth-díjas operaénekes (basszus), kiváló művész. Magánúton tanult énekelni, 1920-

ban lépett fel először. 1923-tól haláláig a budapesti Operaház tagja volt. Nagy sikereket ért el Olaszországban, Bécsben és New Yorkban is. 1948-ban Jászberény díszpolgárává választották.

Szilvási Lajos (Szolnok, 1932 – Budapest, 1996) József Attila-díjas író, újságíró. Korai éveit a Zala megyei Türrén töltötte, édesanyja szülőfalujában. A család a nagy gazdasági világválság idején került Szolnokra. 1942–46 között a Verseyhy Ferenc Gimnázium diákja, íróként romantikus-kalandos történeti, olvasmányos lektűrjei révén vált ismertté.

Szipál Márton (Szolnok, 1924 – Budapest, 2016), művésznevén Martin S. Martin, magyar-amerikai fotóművész. Édesapja udvari fényképésmester volt. Gyermek- és fiatalkorát Debrecenben töltötte, majd Budapesten telepedett le. A fotózást Münchenben tanulta. 1956-ban az Amerikai Egyesült Államokba emigrált, ahol ismert fotós lett, négy évtizeden keresztül Hollywoodban tevékenykedett. 1997-ben tért vissza Magyarországra.

Vágó Pál (Jászapáti, 1853 – Budapest, 1928) festőművész. Hangulatos életképeit a müncheni festőiskola akadémiai stílusában festette. Nagyméretű történelmi festményei munkásságának kiemelkedő alkotásai: A magyar huszárság diadalútja, Budavár bevétele 1849-ben, Magyarok Kijev előtt. A híres Feszty-körkép lovas jeleneteit is ő festette. A Francia Becsületrend tisztí keresztjének tulajdonosa.

Verseyhy Ferenc (Szolnok, 1757 – Buda, 1822) költő, polihisztor, műfordító, irodalomszervező, nyelvész, hárfás és zeneszerző, pálos szerzetes-pap. A nevét viselő Verseyhy Ferenc Gimnázium helyén álló egyik sóházban született. 1794 decemberében elfogták, amiért a Marseilles-t és a vád szerint a Martinovics-féle kátét is lefordította. A Hétszemélyes Tábla halálra ítélte, azonban ezt 9 évi várfogságra módosították. Szabadulása után Szapáry János gróf lányának nevelője, majd József nádor magyar nyelvgyakorló mestere lett. Élete utolsó éveiben az egyetemi nyomda korrektoraként tevékenykedett, illetve nyelvtani kézikönyveket szerkesztett.

Zágon István (Tiszaszőlős, 1893 – Budapest, 1975), színműíró, újságíró, dramaturg, műfordító, humorista. Első nagy sikerű darabját, a Marikát, 1925-ben mutatták be, amelyet több európai országban is sikerrel játszottak. Hippolyt, a lakáj című színdarabjából Székely István rendezésében készült a második magyar hangosfilm. Népszerűek voltak humoreszkjei, tárcái és kabarétréfái is.

Rendezvények

Szolnoki Gulyásfesztivál

Az 1930-as években hagyománya volt a Szolnoki Pásztorünnepnek. A négy pásztornép – csikósok, gulyások, pásztorok, kondások – a plébániatemplomban tartott szentmisét és fogadalmat követően kilátogattak a Móric-ligetbe (ma Tiszaliget). A szervezők részben ennek hagyományát elevenítették föl 1999-ben, s ezzel útjára indították nemcsak a város, de az Alföld egyik legnépszerűbb gasztronómiai fesztiválját. A fesztivál különlegessége a szabad tűzön főzött, hagyományos magyar paprikás húskételek főzőversenye.

Jászberényi Csángó Fesztivál

A Csángó Fesztivált 1990-ben alapította Papp Imre, a Jászság Népi Együttes alapító művészeti vezetője és felesége, Péterbence Anikó. Céljuk a szellemi örökség ápolása, a magyar nemzeti azonosságtudat erősítése itthon és külföldön. A fesztivál és a körülötte kialakult széles körű szakmai műhely sokat tesz a moldvai, a gyimesi, a barcasági csángók, valamint az elszakadt nemzetrészek és a diaszpórában élő magyar etnikum kultúrájának megismeréséért, ápolásáért és megőrzéséért.

Jászberényi Mézvásár és Méhésztalálkozó

Magyarország legnagyobb méhészeti találkozója. Méhészeti termékek bemutatói, árusítása, szakmai programok és ismeretterjesztő előadások várják a szakembereket és a hazai méhészet iránt érdeklődőket.

Karcagi birkafőző fesztivál

A hagyományos karcagi birkapörkölt a tájegység egyik legjellegzetesebb étele. A fesztivált 1999 óta szervezik meg és évente több mint tízezer látogatót vonz.

Kevi Juhászfesztivál

Túrkeve legnagyobb gasztrokulturális rendezvénye 1999 óta a Kevi juhászfesztivál. A pásztoreletet hangulatában, ételeiben bemutató rendezvény több mint tízezer látogatót vonz a városba. Kép: Kevi juhászfesztivál

Nagykőrüi Cseresznyefesztivál és Nagy Befőzés

Az első fesztivált 1991-ben rendezték meg, azóta hagyománnyá vált. A fesztivált számos program színesíti: hagyományőrzők, íjászverseny, szalmabáb-készítés, táncbemutatók, ételkészítés (cseresznyéből), képzőművészeti kiállítások. A cseresznyéhez kapcsolódik a Nagy Befőzés fesztivál is, ami az őszi falusi kiskonyhai hagyományokat ápolja, eleveníti fel 2009 óta.

Szolnoki művésztelep

A művésztelep hivatalosan 1902-ben létesült, de Szolnok szerepe a magyar képzőművészetben már 1849 óta jelentős. August von Pettenkofen osztrák művész még hadifestőként ismerkedett meg a várossal és a környező tájjal. 1881-ig szinte minden évben felkereste a várost. Az ő sikere és hírneve számos magyar és külföldi művészt is (Deák-Ébner Lajos, Bihari Sándor, Mednyánszky László) a Tisza és a Zagyva folyók találkozásához vonzott. A 19. század végén rendszeresen idejövő művészek elhatározták, hogy kolóniát alakítsanak a városban. Az egykori vár helyén álló művésztelep ünnepélyes avatása 1902. június 29-én volt. Az első műtermeket Bihari Sándor, Fényes Adolf, Hegedűs László, Mihalik Dániel, Olgyay Ferenc, Pongrácz Károly, Szlányi Lajos, Vidovszky Béla és Zombory Lajos foglalták el. Szolnok a magyar plein-air, majd impresszionista törekvések fontos gyűjtőhelye lett. A két világháború között Zádor István, Aba-Novák Vilmos, Chiovini Ferenc, Pólya Tibor és Iván, Patay Mihály és Borberek Kovács Zoltán fémjelezték a következő nemzedéket. Az 1950-es években fiatal művészek egész sora népesítette be a parkban álló telepet. A teljesség igénye nélkül: Simon Ferenc, Szabó László, Baranyó Sándor, Berényi Ferenc, Fazekas Magdolna, Gács Mihály, Meggyes László. A műtermeket sajátos módon állandó lakók és egy-egy időszakra odaköltöző művészek használják.

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Strukturális
és Beruházási Alapok

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE